

GAZİ ÜNİVERSİTESİ EDEBİYAT FAKÜLTESİ ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ ve EDEBİYATLARI BÖLÜMÜ ÖĞRENCİLERİ ÜZERİNDE KELİME HAZİNESİ ARAŞTIRMASI¹

The Research about Word Power on the Students of Gazi University
Faculty of Arts Contemporary Turkish Dialects and Literature Department

Sümevra HARMANDA* - Tolga ARSLAN** - Zeynep ASLAN***

Özet: Türk lehçelerinin öğretiminde kelime hazinesinin önemi büyüktür. Gerek hedef metinlerin anlaşılması, gerekse aktarılması hususunda ana dilini iyi bilenlerin yanında ilgili lehçenin kelime hazinesine de hâkim olmak gerekmektedir.

Örnekleme için seçilen “Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü” öğrencilerine yapılacak ölçümler, ana dili Türkiye Türkçesi olan deneklerin öğrendikleri diğer lehçelerde edindikleri kelime hazinesini tespit etmeye yöneliktir. Bu bağlamda uygulanan metod, dil öğretimi konusunda hazırlanmış yüksek lisans ve doktora tezleri de dikkate alınarak lehçe öğretiminin ortaya koyduğu farklılıkları kapsayacak şekilde genişletilmiş ve geliştirilmiştir.

Türkiye’de kelime hazinesinin tespitine yönelik yapılan araştırmalar içerisinde Türk lehçelerinin öğretimini ele alan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Bu çalışmayla lehçe öğretiminde kelime hazinesinin önemine dikkat çekmek ve lehçe öğretimiyle ilgili çalışmalara katkı sağlamak amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Türk lehçeleri, lehçe öğretimi, dil öğretimi, kelime hazinesi, aktarma problemleri.

Abstract: There is no doubt that word power is important to the teaching of Turkish dialects. Together with knowing the native tongue well, it is necessary to be a master at word power of the related dialect not only for the understanding of the target texts but also for transferring them.

The measurements to be applied to the students of Gazi University Faculty of Arts Contemporary Turkish Dialects and Literature Department, who have been chosen for the sample, intend to identify the subjects’ obtained word power about the dialects for which they have been trained and the native tongues of the subjects are Turkey’s Turkish. In this context, by taking into consideration Master’s thesis and doctoral thesis which have been written before, the method applied has been enlarged and developed covering the differences brought up by teaching dialects.

We haven’t been able to identify any study within the context of research on word power in Turkey for teaching dialects before. With the inquiry in question, drawing attention

¹ Bu makale 12-14 Mayıs 2011 tarihleri arasında Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesinde düzenlenen “I. Uluslararası Türkçe Konuşan Öğrenciler Kongresi”nde sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve genişletilmiş şeklidir.

* Arş. Gör., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, sharmanda@gazi.edu.tr

** Arş. Gör., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, tolgaarslan@gazi.edu.tr

*** Arş. Gör., Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü, z.aslan@gazi.edu.tr

to the emptiness in this field and the contribution to the studies for teaching dialects have been intended.

Key words: Teaching Contemporary Turkish Dialects, Word Power, the Problems of Transferring.

XX. yüzyılın başlarına kadar Türkçe, Batı Türkçesini temsilen Osmanlı Türkçesi, Kuzey-Doğu Türkçesini temsilen de Çağatay Türkçesi olmak üzere, iki ana yazı dili hâlinde gelişme göstermiştir. Osmanlı şairlerinin Çağatay Türkçesiyle Nevâî'ye nazireler yazmaları, İstanbul'a Türkistan'dan şairlerin ve ilim adamlarının gelmesi, Fatih'in Kırım'ı fethetmesiyle Osmanlı'nın İdil-Ural Türklüğüne âdeta komşu olması ve bunun tesiriyle de Osmanlı eserlerinin Kazan'a gitmesi, doğu ve batı Türklüğünün birbirleriyle münasebetlerinin kesintiye uğramaksızın devam ettiğinin göstergesidir (Ercilasun 2000).

Türkçenin bayrağını XIX. yüzyılda yeniden yükseltme gayretindeki İsmail Gaspıralı'nın bütünlük şuuru da söz konusu tarihî süreçten izler taşır. Onun Kırım'dan yükselmeye başlayan "Dilde, Fikirde, İşte Birlik" düsturu diğer Türk boylarına mensup aydını da etkilemiştir. Neticede Kazan, Kafkasya, Türkistan ve Kırım'da yayımlanan pek çok gazete ve dergi ile hikâye ve romanların da bir kısmı ya Tercüman gazetesinin dilinde ya da buna yakın bir dilde çıkmıştır (Toker 2004: 39). Karşılıklı anlaşılabilirliğin sağlanması noktasında ciddi bir engel olmadığını gösteren bu gelişmeler, Rusya'da ortaya çıkan siyasi değişimler sonucunda zafiyete uğramış, doğu ve batı Türklüğü arasına âdeta demirden bir set çekilmiştir.

Sovyet Birliğinin yıkılıp ardından bağımsız ya da özerk Türk Cumhuriyetlerinin kurulması, Türkiye'nin bu coğrafyayla yoğun ve açık temaslarının başlamasında bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Nitekim bağımsızlıklarını ilan eden Türk Cumhuriyetlerini tanıyan devletler arasında ilk sırada Türkiye gelir.² Yaklaşık yetmiş yıl süren yasaklamaların kalkması sonrasında Türk Cumhuriyetlerine münferit seyahatlerin artması bir yana buradaki yeni devletlerle Türkiye'nin siyasi, kültürel, ekonomik ilişkileri de büyük ölçüde hız kazanmıştır.

"Türk Cumhuriyetleri Eğitim Bakanları I. Konferansı" çerçevesinde oluşturulan ortak bildiri metnindeki şu ifadeler gelişmelerin ciddiyetini göstermesi bakımından oldukça önemlidir: "*Ortak dilimizin ülkelerimizdeki*

² **Azerbaycan Cumhuriyeti:** Bağımsızlık İlan Tarihi: 30 Ağustos 1991, İlk Taniyan Ülke ve Tarihi: Türkiye - 9 Kasım 1991; **Kırgızistan Cumhuriyeti:** Bağımsızlık İlan Tarihi: 31 Ağustos 1991, İlk Taniyan Ülke ve Tarihi: Türkiye - 16 Aralık 1991; **Özbekistan Cumhuriyeti:** Bağımsızlık İlan Tarihi: 01 Eylül 1991, İlk Taniyan Ülke ve Tarihi: Türkiye - 16 Aralık 1991; **Türkmenistan Cumhuriyeti:** Bağımsızlık İlan Tarihi: 27 Ekim 1991, İlk Taniyan Ülke ve Tarihi: Türkiye - 16 Aralık 1991; **Kazakistan Cumhuriyeti:** Bağımsızlık İlan Tarihi: 16 Aralık 1991, İlk Taniyan Ülke ve Tarihi: Türkiye - 16 Aralık 1991.

**Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
Öğrencileri Üzerinde Kelime Hazinesi Araştırması**

kullanımında zaman içinde ve çeşitli etkilerle ortaya çıkan farklılıkların azaltılması ve her ülkede kullanılan lehçelerdeki karşılıklı etkileşimler yoluyla ortak bir Türkçenin oluşturulması ve zamanla bu Türkçenin bütün Türk ülkelerinde edebî dil hâline getirilmesi konusunda mutabakata varmış bulunuyoruz.”³ Bu bağlamda atılan olumlu adımlar, bağımsızlığını elde eden Türk Cumhuriyetleriyle yapılan anlaşmalar çerçevesinde imzalanan “Türk Dünyası Öğrenci Projesi”nin 1992 yılının Eylül ayından itibaren fiilen hayata geçirilmesiyle karşılık bulmuştur.

Bu program çerçevesinde gelecekte Türkistan’ın yeni aydın profilini belirleyecek olan öğrenci grupları Türkiye’ye gelmeye başlamıştır. Bu gelişmeler neticesinde farklı Türk lehçelerini kullanan söz konusu öğrencilere, Türkiye Türkçesiyle başarılı bir bilimsel alt yapının kazandırılabilmesi için, dil öğretiminin farklı bir boyutu olan “*lehçe öğretimi*” meselesi gündeme gelmiştir. Bu anlamda Türk dünyası öğrencilerine Türkiye Türkçesi öğretilmesi işini TÖMER’ler yüklenmiştir.

Türk dünyasıyla kuvvetli bir iletişimin sağlanması ve Türkistan Türkleriyle Anadolu Türklerinin yeniden birbirlerini anlar hâle gelmeleri karşılıklı olarak bilim, kültür ve sanat eserlerinin iyi kavranmasıyla gerçekleşecektir. Elbette mezkûr gelişmelerin kaydedilmesi Çağdaş Türk Lehçelerine eğilme mecburiyetini doğurmuştur. Başta Ankara, Gazi ve Muğla Üniversiteleri olmak üzere çeşitli üniversitelerde “Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları” bölümleri kurularak lehçelerin ve edebiyatlarının anlaşılması doğrultusunda sistemli bir şekilde mesafe kat etmek için önemli adımlar atılmıştır.

Araştırmamız kapsamına giren Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü 1992 yılında kurulmuş, bugün Güney-Batı, Güney-Doğu, Kuzey-Batı, Kuzey-Doğu, Çuvaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları ana bilim dalları altında dört profesör, üç doçent, sekiz yardımcı doçent ve sekiz araştırma görevlisi kadrosuyla faaliyet göstermektedir.

0. Çalışmanın Önemi

“Birinci Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı”nda oluşturulan Dil-Alfabe Komisyonu Raporunda, Türk lehçelerinde

³ “Türk Cumhuriyetleri Eğitim Bakanları I. Konferansı Ortak Bildirisi”, 16-23 Mayıs 1992, Ankara. Bildiriye imza atan bakanlar: T.C. Milli Eğitim Bakanı Köksal TOPTAN, Azerbaycan Eğitim Bakanı Temsilcisi Elhârı Salmanoğlu ALEKPEROV, Özbekistan Ali Talim Bakanı Prof. Dr. Abdullaev DJURA, Gagavuz Eğitim Bakanı Temsilcisi Maria Vasiliyena MARUNEVIÇ, Kazakistan Milli Eğitim Bakanı Şahahmedov Şahsultan ŞAHAHMEDOV, Özbekistan Halk Talimi Bakanı Jura G. YULDAŞHEV, Kırgızistan Halka Bilim Öğretme Bakanı Prof. Dr. Cakıpova Şarsekızı ÇINAR, KKTC Milli Eğitim Bakanı Eşber SERAKINCI.

ortak kelime ve gramer unsurlarının tespit edilmesi ve yayınlarda bunlara ağırlık verilmesinin yanında öğretim konusunda, daha çok lehçelerin ses ve şekil bilgisi bakımından farklılık arz eden yönleri üzerinde durulmasının gerekliliği vurgulanmaktadır.⁴

Yaptığımız araştırmada da lehçelerin farklılıklarından kaynaklanan sebeplerin kelime hazinelerine etkileri karşılaştırmalı olarak ölçülebildiği için deneklerin ortalama düzeydeki eksiklikleri tespit edilerek bunların giderilmesi yönünde etkin öğretim stratejileri geliştirme imkânına erişilecektir.

Bilindiği üzere kelime bilgisi; derinlik (kelimelerin çeşitli anlamlarını bilmek), genişlik (çeşitli konularda kelimeler bilmek), ağırlık (bir konuda oldukça çok kelime bilmek) olmak üzere üç temel başlıkta tanımlanmaktadır (Özby-Melanlıoğlu 2008: 32). Bu bağlamda yapılan araştırmayla denek profilimizin kelime bilgisi üç boyutlu olarak ortaya konulmuştur.

Batılı ülkelerde öğrencilere kazandırılması planlanan kelimelerin hangileri olduğunu gösteren temel kelime listeleri üzerinde, sürekli ve çok ciddi çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Ancak ülkemizde bu noktadaki planlama eksikliğini vurgulaması açısından, 2003 ilkbaharında OECD tarafından yapılan PISA anketinin sonucuna göre hazırlanan rapora göz atmak gerekmektedir. 40 ülke, ilköğretim son sınıf öğrencilerinin başarı düzeyine göre değerlendirilmiş ve Türkiye yazılı bir metni okuyup anlama becerisi sıralamasında 33., bir matematik problemini anlayıp çözme becerisi sıralamasında ise 34. sırada yer almıştır. Bizim gerimizde kalan ülkeler; Uruguay, Tayland, Meksika, Endonezya, Tunus ve Brezilya'dır (Demir 2006: 209-212).

Bütün bunlar kelime hazinesi bağlamında detaylı çalışmalara ihtiyaç olduğunu vurgulamaktadır. Bu öneme binaen, Türkiye'de ana dil ve yabancı dil öğretiminde kelime hazinesi konusunda yazılmış makale ve kitaplarla, yine bu konuda hazırlanmış yüksek lisans ve doktora çalışmaları ön plana çıkmaktadır. A. Dilâçar, konu üzerinde Türkiye'de ilk olarak, Ömer Asım Aksoy'un 1936 yılındaki "Bir Dili Öğrenmek İçin En Lüzumlu Kelimeler" isimli eseriyle durduğunu belirtmektedir (Dilâçar 1982: 164). Bu anlamda Türkiye'de yapılan ilk çalışmalarda da kelime sıklığı konusu üzerinde durularak dil öğretiminin daha verimli olacağına dikkat çekilmiştir.

Araştırma konusuna yönelik yapılan kaynak araştırması sonucunda, ana dili Türkiye Türkçesi olup Çağdaş Türk Lehçeleri eğitimi almış kişiler üzerinde söz konusu lehçelerle ilgili edindikleri kelime hazinelerini tespit etmeye yönelik herhangi bir bilimsel yayın tespit edilememiştir. Ancak Türk Lehçeleri sahasında ölçme ve değerlendirmeye dayalı deneysel araştırmalarıyla Talat

⁴ "Dil-Alfabe Komisyonu Raporu" (4. Madde), Birinci Türk Devlet ve Toplulukları Dostluk, Kardeşlik ve İşbirliği Kurultayı, 21-23 Mart 1993, Antalya.

Tekin (Tekin 2005), Fatih Kirişçioğlu (Kirişçioğlu 2006) ve Rıdvan Öztürk'ün (Öztürk 2008) çalışmalarının önemli birer basamak teşkil ettiğinin de belirtilmesi gerekir.

Tekin ve Öztürk'ün çalışmaları, karşılıklı anlaşılabilirlik denemesi üzerinedir. Kirişçioğlu'nun çalışmasında ise yaygın olarak karşılaşılan aktarma problemlerine farklı bir bakış açısı getirilmiş, bu sahada ilk defa deneysel bir metod uygulanarak sonuçlar istatistiksel verilerle yorumlanmıştır.

1. Kelime

Çalışmanın sınırlılığını belirlemek için, kelime tanımının ortaya konulması gerekir. Çünkü kelime hazinesi üzerine Ömer Asım Aksoy (Aksoy 1936), Mustafa Nihat Özön (Özön 1954), Joe E. Pierce (Pierce 1960), Ömer Harit (Harit 1971), Musa Çiftçi (Çiftçi 1991), Mesiha Tosunoğlu (Tosunoğlu 1998) ve Hikmet Koçak (Koçak 1999) gibi araştırmacıların yaptığı çalışmalar incelendiğinde, bu araştırmacıların ortak bir kelime tanımından hareket etmedikleri görülür. Böyle bir durum, yapılan araştırmaların sonuçlarını karşılaştırma imkânını ve bilimsel devamlılığı sekteye uğratabilir. Bu gibi hususları dikkate alarak bu çalışmada, *kelime* için Muharrem Ergin'in "*Kelime, manası veya gramer vazifesi bulunan ve tek başına kullanılan ses veya sesler topluluğudur.*" (Ergin 2003: 95) tanımı esas alınmıştır. Bu manada, "Gramer Terimleri Sözlüğü"nde yer alan *taban*⁵ tanımlaması anlam dairesine giren bütün unsurları veri olarak incelenmiş; ancak şunlar inceleme dışında bırakılmıştır:

- a. Kurum, kuruluş ve kurul isimleri,
- b. Şahıs isimleri,
- c. Yer isimleri (ülke, il, ilçe vb.).

2. Kelime hazinesi

TDK'nin genel ağıdaki sözlük veri tabanlarında⁶ yer alan *kelime hazinesi*, *kelime kadrosu*, *kelime serveti*, *söz hazinesi*, *söz varlığı* terimleri, incelendiğinde bir karışıklık görülmektedir. Yine Celal Demir (Demir 2006), Mesiha Tosunoğlu (Tosunoğlu 1998) ve Musa Çiftçi (Çiftçi 1991)'nin incelemelerinde kullandıkları *kelime serveti* teriminin ise, taradığımız sözlüklerde tanımlanmamış olması da dikkat çekicidir. Hatta zikredilen terimlerin tanımlamaları yapılırken *söz dağarcığı*, *sözcük hazinesi* ve *vokabüler* gibi ayrı

⁵ taban: (Alm. *Basis*, *Grundlage*; Fr. *Base*; İng. *Basis*, *Base*.) Kelime kök ve gövdelerinin çekim eki almamış yalın durumu: *taş*, *işçi*, *bilgili*, *terbiye*, *ciltle-*, *ayakkabı*, *aktualite*, *plânlama* vb.

⁶ Taranan sözlükler: Güncel Türkçe Sözlük, Gramer Terimleri Sözlüğü, Türk Dünyası Gramer Terimleri Kılavuzu, Bilgisayar Terimleri Karşılıklar Kılavuzu, Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü (<http://tdkterim.gov.tr/bts/>).

madde başı olarak kabul edilebilecek terimlerle karşılaştırılması, durumu daha da karmaşık bir hâle getirmektedir.

Söz varlığı ile kelime hazinesi arasındaki fark, dil ile söz ya da dil ile söylem arasındaki farka bağlı olarak açıklanabilir. Söz varlığı dili ilgilendirir, kelime hazinesi ise söylemi ilgilendirir.

Dil gizli anlaşmalar sistemidir. Söz varlığı dilin ortaya koyduğu gizli anlaşmaların bütünü ise, kişisel kelime hazinesi de ferdin bu gizli anlaşmalar çerçevesinde diliyle imzaladığı sözleşmelerinin belgisidir. Zira deneysel psikolojinin alt yapı çalışmalarından birisi olarak kelime sıklığı araştırmalarının yapıyor olması da bunun en önemli kanıtı olarak gösterilebilir.

Konunun dil öğretimi çerçevesinde ele alınmasına ayrıca dikkat çekmek gerekmektedir. Dil öğretimi çerçevesinde kelime öğretimi stratejilerinin verimlilik analizleri, uygulanabilirlik dereceleri, hedef kitlede kişisel kelime hazinelerinin gelişim seyrini takip etmekle mümkün olacaktır.

3. Terimler

3.1. Aktif kelime: Deneklerin okuduğu zaman anlayabildiği, düşüncelerinde işleyip yazılarında da anlamını bilerek kullandığı kelime.

3.2. Pasif kelime: Deneğin okuduğu zaman anlamını doğru görüntüleyebildiği kelime.

Anahtar kelime: Söz konusu lehçeleri, en eski metinlerden itibaren bir arada takip edilebilecek şekilde karakterize eden ayırıcı kelime.

Gülsevin, “Oğuzca Olmayan Türk Lehçelerindeki Oğuzca Unsurlar ve Bunlara Teorik Bir Yaklaşım” isimli çalışmasında “*Oğuzca unsur nedir? Hangi özellikler Oğuzcadır denilebilir?*” sorusuna cevap ararken yedi ayrı alt başlıkta bu tip kelimeleri tasnif ederek açıklamaya çalışmıştır. Bunu da Oğuzca “kentü” / diğerlerinde “öz”; Oğuzca “bul-” / diğerlerinde “tap-”; Oğuzca “el” / diğerlerinde “kol”; Oğuzca “ol-” / diğerlerinde “bol-” şeklinde örneklendirmiştir. (Gülsevin 2010: 59-60). Görüldüğü gibi bu tipte incelenebilecek örnekler, Türkçenin tarihî dönemlerinden günümüze metinlerde bir arada tanıklanabilen kelimelerdir.

3.3. Gölge kelime: Aynı gruptaki lehçeler arasında, denekler tarafından yanlış bir şekilde ödünclenen kelime.

Batıda, 1800’lerden itibaren bir dilin ağızlarında ya da metinlerinde herhangi bir şekilde tanıklanamamasına karşın, hatayla sözlüklerinde yer alan kelimeler için “*ghost word*” terimi kullanılmaktadır. Tezcan, Robert Dankoff’un “Evliya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü” eserinin çevirisini yayımlarken, sözlükten yararlanacakların dikkatine yirmi bir maddelik bir terim listesi sunmuştur. Araştırmacı, yazısında söz konusu terimin birebir çevirisi olan *hayalet*

Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
Öğrencileri Üzerinde Kelime Hazinesi Araştırması

kelime yerine *gölge kelime* terimini kullanmayı tercih etmiştir (Dankoff 2004: 12).

Bu çalışmada da hedef lehçenin kelime hazinesinde gerçekte var olmadığı hâlde, yanlışlıkla aynı gruptaki diğer bir lehçenin kelime hazinesinden ödünçlenerek o lehçede varmış gibi kullanılması türündeki yanlışları, bu terimle karşılamak tercih edilmiştir.

3.4. Görünüm: Kaynak lehçeden hedef lehçeye yapılan aktarmalarda deneğin kullandığı kelime.

3.5. Hedef kelime: Aktarma işleminde deneğin görüntülemesi beklenen kelime.

3.6. Kaynak kelime: Aktarılması beklenen kelime.

3.7. Aldatıcı kelime: Lehçelerde ses ve söyleniş bakımından ortak kelimelerin asıl ve yan anlamlarından kaynaklanan yalancı eşdeğer kelime.

3.8. Karşılıksız kelime: Deneklerin hedef kelime için diğer sınıflandırmaların dışında kalan yanlış görüntüledikleri kelime.

4. Amaç

Bu araştırmanın amacı, Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü son sınıf öğrencilerinin öğrendikleri lehçelerde edindikleri kelime hazinesini ortaya koymak ve elde edilen verilerin istatistiksel ölçümlerle grafiklerini sunarak durum tespiti yapmaktır. Çalışma, amaç bağlamında betimsel istatistik esasında bir tarama çalışmasıdır.

5. Yöntem

Bu çalışma, niteliği bakımından ampirik bir çalışmadır. Zira yaptığımız araştırma çerçevesinde en net verilere ulaşabilmek için, karşılaştırılabilir işlemlerin hazırlanıp öğrencilere uygulanması gerekmektedir. Elde edilen bulgular istatistiksel ölçülerle incelenmiş ve objektif bir şekilde ortaya konulmuştur. Bu bakımdan araştırma türlerinden deneysel araştırma metodu özellikle seçilmiştir (Büyüköztürk 2010a: 13).

5.1. Tartışmalar

5.1.1. Genel kelime hazinelerinin genişlik, aktiflik ve pasiflik değerlerinin lehçelere göre dağılımı nasıldır?

5.1.2. Alınma kelimelerin lehçelerin kelime hazinelerine ve alındıkları dillere göre dağılımı nasıldır ve lehçe öğretimine yansıyan sonuçları nelerdir?

5.1.3. Genel kelime hazinelerinde ortaya çıkan aktarma yanlışlarının isim ve fiillere göre dağılımı nasıldır?

5.1.4. Lehçelere göre aktarma yanlışlarının genel kelime hazinesi ile aktif ve pasif kelime hazinelerine dağılımı ne şekildedir?

5.1.5. Aktarma yanlış türleri uygulamalarda lehçelere göre hangi sebeple, ne şekilde dağılmıştır?

5.2. Evren ve Örneklem

Araştırmamızın evrenini, Gazi Üniversitesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü 2010-2011 Eğitim ve Öğretim Yılı dördüncü sınıf öğrencileri oluşturmaktadır. Bölümün Güney-Batı Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı'ndan 10, Güney-Doğu Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı'ndan ise 7 öğrenci araştırmamızın örneklemini oluşturmaktadır.

5.3. Veri Toplama Araçları

Veri toplama araçları bakımından açık uçlu yazılı sınav metodu seçilmiştir. Söz konusu ölçümlerde öğrencilere uygulanan sınav materyalleri şunlardır:

5.3.1. Azerbaycan, Türkmen, Özbek ve Yeni Uygur Türkçeleri kaynak lehçe olmak üzere, öğrencilerin hedef lehçe olan Türkiye Türkçesine aktarmalar yapmaları istenmiştir.

Aktarmaya sunulan metinler, her lehçe için iki yüz elli kelimeyle sınırlandırılmıştır. Böylece her öğrenciden iki farklı lehçede toplam beş yüz kelimelik bir metni aktarması beklenmiştir. Uygulama, Prof. Dr. Ahmet B. Ercilasun'un editörlüğünde hazırlanan *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*nün 1124 ila 1149 sayfaları arasından, dört lehçedeki karşılıklarıyla yer alan Türkiye Türkçesindeki tek bir metin esas alınarak hazırlanmıştır.

Lehçeler arası dil öğretimine yabancı dil öğretimi gibi yaklaşmanın yanlış olduğu malumdur. Türk lehçelerinin öğretiminde ortak bir metot belirleme ihtiyacı, *ortak çerçeve metinlerinin* hazırlanması zorunluluğuna işaret etmektedir. Çerçeve metin, ortak dil öğretimi mantığının oturmasını da sağlayabilecek bir yöntemdir (Deniz-Uysal 2010: 256-260). Bu bakımdan sağlıklı bir kelime hazinesi araştırması yapmak için farklı lehçelerde de olsa aynı içeriğe sahip ortak bir metnin uygulamaya konulması gerekmektedir. Konuya bütüncül bir bakış açısıyla yaklaşmak amacıyla Ercilasun'un *bir karşılıklar kılavuzu* sayılabilecek bu eserinden yararlanmayı tercih ettik. Böylece aktarmalardaki hata tipleri başta olmak üzere, birçok hususu bütün lehçeler arasında karşılaştırma yapabilme imkânına eriştik.

5.3.2. İkinci uygulamada, ölçümlerin niteliğini arttırmayı amaçladığımız için aktarma yönlerini değiştirmeyi uygun gördük. Böylece deneklerin yaptıkları aktarmada söz konusu lehçelerdeki kelimeleri bağlam içinde doğru kullanıp kullanmadıklarını göstermiş ve her iki aktarma yönünde de ortaya çıkan yanlış türlerini belirlemiş olduk.

Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
Öğrencileri Üzerinde Kelime Hazinesi Araştırması

Birinci uygulamanın sağlaması olarak düşündüğümüz bu ölçümde, Türkiye Türkçesinde bir metin verilip deneklerden hedef lehçelere aktarmaları istenmiştir. Söz konusu metin Gazi Üniversitesi TÖMER'in *Yabancılara Türkçe Öğretimi* adlı kitabındaki "Deniz" adlı metindir (G.Ü. Tömer 2006:43). Bu metinden konu bütünlüğü içerisinde 100 kelimelik bir kısım seçilmiş, seçilen bu kısım deneklerden uzmanlık alanları içerisinde öğrendikleri her iki lehçeye de aktarmaları istenmiştir.

5.3.3. Üçüncü uygulamada, Türkiye Türkçesinde 100 kelime verilmiş ve her öğrenciden sorumlu oldukları lehçelere göre bu kelimelerin karşılıkları istenmiştir.

Hem ana dil hem de yabancı dil öğretiminde, öğretilecek dilin frekansı en yüksek sözcüklerinin saptanması alınacak sonucun başarısında önemli rol oynamaktadır (Aksan 2009: 20). Karşılıkları istenen kelimeler İlyas Göz'ün *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü*nden alınan sayısal sıralı dizindeki ilk 100 kelimedir.

5.3.4. Öğrencilerden bir otobiyografi ve istedikleri herhangi konuda bir kompozisyon olmak üzere iki lehçe için toplam dört metin yazmaları istenmiştir. Nitekim daha önce Türkiye Türkçesinde kelime hazinesi tespitine yönelik yapılan çalışmalarda da bu metodun uygulandığı görülmektedir⁷. Böylece öğrencilerin kişisel kelime hazinelerinin sınırlarını net bir şekilde ölçme imkânına erişilmiştir.

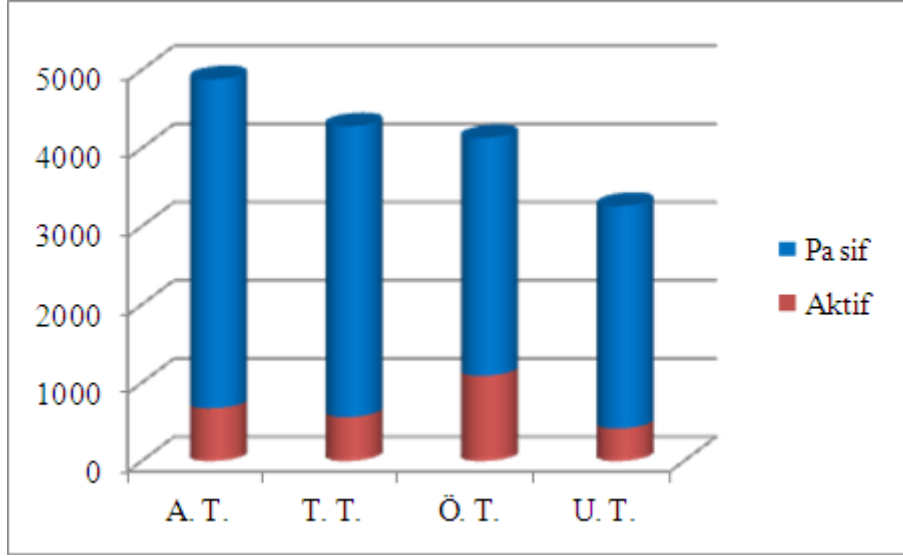
5.4. Verilerin Toplanması

Veriler, örnekleme giren Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü Güney-Batı ve Güney-Doğu Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dallarındaki 2010-2011 Eğitim ve Öğretim Yılı dördüncü sınıf öğrencilerine, yerinde ve araştırmacılar tarafından uygulanarak elde edilmiştir. Uygulamalar, iki ana bilim dalına eş zamanlı olarak yapılmıştır. Uygulama öncesinde araştırmacının amacı, nedeni, nasıl ve ne kadar sürede yapılacağı, araştırma sonucunda elde edilecek verilerin kullanımı konusunda açıklayıcı bilgiler sunulmuş, yapılan açıklamalar dışında uygulama için dört saatlik (240 dakika) serbest süre verilmiştir.

Veriler, bilimsel araştırma yöntemlerinden *standartlaştırılmış açık uçlu görüşme* ile toplanmıştır.

⁷ Ayrıntılı bilgi için: **Çiftçi, Musa** (1991), *Bir Grup Yükseköğrenim Öğrencisi Üzerinde Kelime Serveti Araştırması*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi); **Koçak, Hikmet** (1999), *Sağlık Meslek Lisesi Öğrencilerinin Kelime Hazinesi ile İlgili Bir Araştırması*, Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

6. Bulgular ve Sonuçlar

1. Grafik: Ölçümü Yapılan Lehçelerin Kelime Hazinesi ve Kelime Hazinesi İçindeki Aktif-Pasif Kelime Hazinesi Grafiği.

Güney-Batı Türk Lehçeleri grubunda 10, Güney-Doğu Türk Lehçeleri grubunda ise 7 öğrenci denek alındığı için genel kelime hazinelerini sadece gruplar arasında oranlayabilmekteyiz.

Güney-Batı Türk Lehçeleri grubunda Azerbaycan Türkçesi 4882'lik genel kelime hazinesiyle ilk sırada, Türkmen Türkçesi ise 4280 kelimeyle ikinci sırada yer almaktadır. Güney-Doğu Türk Lehçeleri grubunda ise ilk sırayı 4130 kelime ile Özbek Türkçesi alırken 3260 kelimeyle Yeni Uygur Türkçesi ikinci sırada gelmektedir. Bu noktada genel kelime hazinesi oluşturulurken kelimelerin sıklığının göz önünde bulundurulduğunu hatırlamak gerekir. Oysa toplam kelime hazineleri madde başı olarak dizildiğinde; Özbek Türkçesi 526 kelime ile ilk sırada, Yeni Uygur Türkçesi 414 kelimeyle ikinci sırada, Türkmen Türkçesi 412 kelimeyle üçüncü sırada, Azerbaycan Türkçesi ise 408 kelimeyle son sırada yer almaktadır.

Lehçelerin kelime hazineleri madde başı olarak sıralandığında Özbek Türkçesinin ilk sırada yer aldđını görüyoruz. Dolayısıyla *eşıitli konularda farklı kelimeler bilme* özelliği gösteren bu durum neticesinde **Özbek Türkçesi, ölçümü yapılan diğer Türk lehçelerine göre kelime hazinesi en geniş Türk**

lehçesidir. Onu sırasıyla Yeni Uygur, Türkmen ve Azerbaycan Türkçeleri takip etmektedir.

Pasif kelime hazineleri oluşturulurken her lehçe için I., II. ve III. uygulamalardan elde edilen toplam kelime hazineleri esas alınmıştır. Böylece ilk üç uygulamayla deneklerin sadece okuduklarını anlama becerilerini ortaya koymaları sağlanmıştır. **Sonuçta** pasif kelime hazineleri Azerbaycan Türkçesinde 4206, Türkmen Türkçesinde 3716, Özbek Türkçesinde 3039 ve Yeni Uygur Türkçesinde 2843 kelime olarak tespit edilmiştir.

Terimler bahsinde aktif kelime “Deneklerin okuduğu zaman anlayabildiği, düşüncelerinde işleyip yazılarında da anlamını bilerek kullandığı kelimeler” şeklinde tanımlanmıştır. Bu anlamda aktif kelime hazinesini ortaya koymak için IV. uygulamada deneklerin istedikleri herhangi konuda bir kompozisyon ve V. uygulamada ise birer otobiyografi yazmaları istenmiştir. **Sonuçta** Azerbaycan Türkçesinde 676, Türkmen Türkçesinde 564, Özbek Türkçesinde 1091, Yeni Uygur Türkçesinde de 417 aktif kelime tespit edilmiştir.

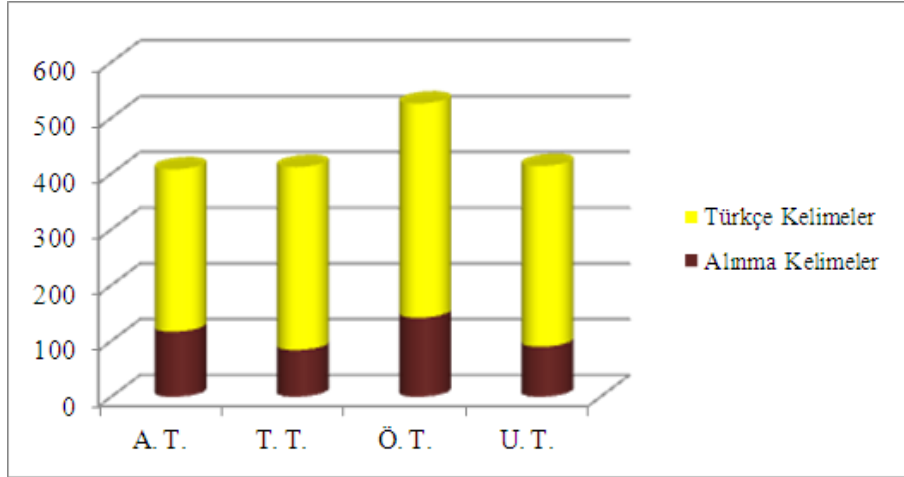
Ölçümü yapılan lehçelerin bütünü için karşılaştırmalı bir oranlama yapmanın mümkün olduğu değerlendirme başlığı ise genel kelime hazinesi içerisinde aktif kelime hazinesinin oranlarıdır: Birinci sırada %26.4 ile Özbek Türkçesi, ikinci sırada %13.8 ile Azerbaycan Türkçesi, üçüncü sırada %13.1 ile Türkmen Türkçesi ve son sırada ise %12.7 ile Yeni Uygur Türkçesi yer almaktadır.

Çeşitli konularda farklı kelimeler bilme özelliğini gösteren geniş kelime hazinesinin Özbek Türkçesi aktif kelime hazinesine doğru orantılı olarak yansıdığı tespit edilmektedir. Bu bağlamda **Özbek Türkçesi ölçümü yapılan diğer Türk lehçelerine göre aktif kelime hazinesi en yüksek olan Türk lehçesidir. Onu sırasıyla Azerbaycan, Türkmen ve Yeni Uygur Türkçesi takip etmektedir.**

Azerbaycan ve Türkmen Türkçelerinde %13'lük ortak bir aktif kelime hazinesi ölçümlenmiştir. Genel kelime hazinesi için kelimelerin tekrarlarıyla ortaya konulan sıklık analizinin esas alındığını belirtmiştik. Bu durumda *kelimelerin çeşitli anlamlarıyla kullanılmış olduğu* dikkate alınınca **Azerbaycan ve Türkmen Türkçelerinin kelime hazinelerinin eşit derinlikte olduğu tespit edilmektedir.**

Kelime hazinesi *genişliği* açısından Yeni Uygur Türkçesi 414 madde başı kelimeyle ikinci sırada yer alırken *derinliğini* ortaya koyan aktif kelime hazinesi değerlendirildiğinde dikkat çekici bir şekilde 417 kelimeyle son sırada görülmektedir. Yeni Uygur Türkçesinin değerlendirme kapsamındaki diğer Türk lehçelerinden farklı bir alfabe kullanması ve bu alfabenin kendine has imlasiyle aktif kelime hazinesini oluşturan metinlerde yazım güçlüğü yaratmasının etkili

olduğu açıktır. Bu bakımdan, Yeni Uygur Türkçesi madde başı kelime sayısının aktif kelime hazinesinde %99.2'lik bir oranla⁸ kullanıldığı dikkate alındığında deneklerin kelimeleri bilmedikleri değil, Yeni Uygur Türkçesinde kelimeyi imlasına uygun bir şekilde yazamadıkları tespit edilmektedir. **Sonuç olarak,** Yeni Uygur Türkçesinde kelimeleri imlalarıyla öğrenme mecburiyetinin ortaya çıktığı görülmektedir.

2. **Grafik:** Lehçelerin Kelime Hazinelerindeki Türkçe Kelimeler ile Alınma Kelimelerin Dağılımı.

2. Grafik okunduğunda %28.6 ile Azerbaycan Türkçesi alınma kelimelerin en çok kullanıldığı lehçe olarak karşımıza çıkmaktadır. Onu sırasıyla %26.9 ile Özbek Türkçesi, %21.7 ile Yeni Uygur Türkçesi ve %20.3 ile Türkmen Türkçesi takip etmektedir.

Alınma kelimelerin dillere göre dağılımını araştırmamızın kapsamına giren lehçelerde şu şekilde görmekteyiz:

	Arapça	Farsça	Rusça	Diğer
Azerbaycan Türkçesi	%61	%16	%14	%9
Özbek Türkçesi	%60	%22	%18	%0
Yeni Uygur Türkçesi	%58	%23	%13	%6
Türkmen Türkçesi	%50	%24	%21	%5

1. **Tablo:** Alınma Kelimelerin Lehçelere ve Dillere Göre Dağılımı.

Ortak İslam medeniyetinin kültür taşıyıcısı olarak Arapça, %57.2'lik aritmetik ortalamasıyla alınma kelimelerin önemli bir kısmını teşkil etmekte ve

⁸ Bu oran Türkmen Türkçesi için %78.4, Azerbaycan Türkçesi için %60.3, Özbek Türkçesi için %48.2'dir.

Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
Öğrencileri Üzerinde Kelime Hazinesi Araştırması

onu %21.2 ile Türk yazı dili geleneğinin tarih içinde kuvvetli edebî temaslarının bulunduğu Farsça takip etmektedir. Rusça ise %16.5'lik bir oranla son sırada yer almaktadır. İncelediğimiz lehçelerin kelime hazinelerinde ilişki kurdukları kültürlerin dillerine, etkisi altında kaldıkları zamana paralel olarak yer verdikleri görülmektedir. **Sonuçta**, söz konusu kültür değişmelerinin izlerini ortak tarihlerinde saklayan Türk lehçelerinin öğretiminde ve karşılıklı anlaşılabilirliğin gücünün artırılmasında, alınma kelimelerin bir dezavantaj değil avantaj olduğu tespit edilmektedir.

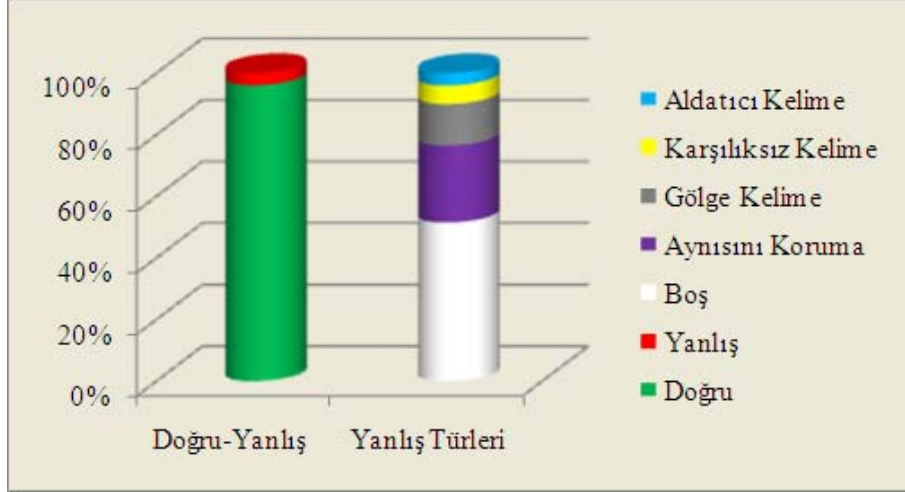
	İSİM	FİİL
Azerbaycan Türkçesi	%51	%49
Türkmen Türkçesi	%73	%27
Özbek Türkçesi	%70	%30
Yeni Uygur Türkçesi	%86	%14

2. Tablo: Aktarma Yanlılarının İsim ve Fiillere Göre Dağılımı.

Veriler dikkatle incelendiğinde bütün lehçeler için isimlerde yapılan hata oranlarının fiillere göre daha yüksek olduğu görülmektedir. Ne var ki, fiiller başlığı altında Azerbaycan Türkçesi en yüksek ve Yeni Uygur Türkçesi en düşük hata oranlarıyla diğer lehçelerden ayrılmaktadır. Her iki lehçenin genel kelime hazinelerinin fiillerdeki hata yüzdelerine ters orantılı bir şekilde yansıdığı tespit edilmektedir. Bunun yanında Oğuz grubu içerisinde yer alan Azerbaycan ve Türkiye Türkçelerinin kelime hazinelerindeki ortak fiillerin yerine öğrencilerin yabancı dil psikolojisi çerçevesinde iki lehçeyi farklılaştırma çabası içerisine girdikleri görülmektedir. Türkmen Türkçesindeki fiil yapılarını Azerbaycan Türkçesinde varmış gibi kabul edip kullanmalarının da bu farkın ortaya çıkmasında etkili olduğu kanaatindeyiz.

Bilindiği gibi, Türk dili en eski dönemlerinden günümüze kadar bütünlüğünü fiil yapılarında korumaktadır. Dolayısıyla Türk dilinin bu özelliğine paralel olarak incelemelerimizde diğer lehçelere göre daha az kelime hazinesiyile görüntülenen Yeni Uygur Türkçesi için, fiillerde yapılan hata oranı da azalmıştır.

Sonuç olarak, Türk soylulara Türk lehçelerinin öğretiminde art zamanlı ve eş zamanlı karşılaştırma imkânı veren fiillerin başlangıç düzeyi kelime hazineleri için önemli bir kaynak teşkil ettiğini söyleyebiliriz.

3. Grafik: Azerbaycan Türkçesi Kelime Hazinesinde Aktarma Yanlışı ve Yanlış Türleri Grafiği.

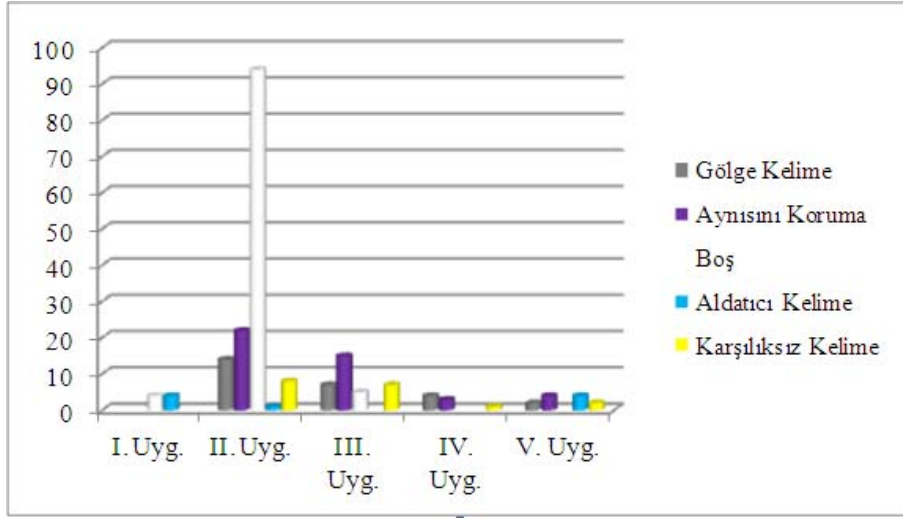
3. Grafik okunduğunda Azerbaycan Türkçesi aktarma yanlışlarının genel kelime hazinesine %3.9'luk bir oranla yansıdığı tespit edilmiştir. **Sonuç olarak** tüm uygulamalar çerçevesinde Azerbaycan Türkçesi %96.1'lik doğru oranıyla görüntülenmiştir.

Yanlış tipleri genel yanlışlara oranlandığında sırasıyla; boş %51.5, aynıısını koruma %25, gölge kelime %13.5, karşılıksız kelime %6 ve aldatıcı kelime %4'lük bir oranla karşımıza çıkmaktadır.

Hata türleri içerisinde boş bırakma ve aynıısını korumanın ortak değerlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Çünkü denek burada herhangi bir hata tipine kaynaklık edecek yanlış bir kelimeyi aktif olarak kullanmaktansa, kelimeyi bilmediğini kabul ederek ya boş bırakmakta ya da aynıısını kullanmak suretiyle pasif bir tavır sergilemektedir. **Sonuç olarak**, deneklerin kelimeleri bilmemelerinden kaynaklanan %76.5'lik yanlış oranına karşın %23.5'lik bir bilgi hatasına sahip oldukları görülmektedir.

Bilgi hatasına dayalı aktarma yanlışlarında %13.5 ile gölge kelime birinci sırada gelirken onu sırasıyla %6 ile karşılıksız kelime ve %4'lük bir oranla da aldatıcı kelime izlemektedir. Özellikle **Azerbaycan Türkçesi ve Türkiye Türkçesinde ortak olan kelimeler yerine aynı kelimelerin Doğu Türkçesi özelliği yansıtan Türkmen Türkçesindeki şekilleriyle gölgelenmesi, deneklerin doğru olan şekiller için kelimeleri farklılaştırarak lehçeyi uzaklaştırma çabası içerisine girdiklerini göstermektedir.**

Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
Öğrencileri Üzerinde Kelime Hazinesi Araştırması

4. Grafik: Azerbaycan Türkçesi Kelime Hazinesinde Uygulamalara Göre Aktarma Yanlıları Grafiği.

4. Grafik'te de uygulamalara göre hata tiplerinin ne şekilde dağıldığını okumaktayız. Öğrencilerin en başarılı oldukları uygulamalar sırasıyla 8'er hata ile I. ve IV. uygulamalardır. Bunların ardından 12 hata ile V. uygulama, 35 hatayla III. uygulama ve son sırada 137 hata ile II. uygulama gelmektedir.

Sonuç olarak, Azerbaycan Türkçesinde öğrenciler bir metni⁹ %99.7'lik bir başarıyla Türkiye Türkçesine aktarabilirken Türkiye Türkçesinden Azerbaycan Türkçesine yaptıkları aktarmalarda¹⁰ %90.7'lik bir başarı göstermişlerdir. Buna karşın Azerbaycan Türkçesinde denekler kelime hazinelerini %97.2'lik bir doğrulukta aktif bir şekilde kullanmışlardır.¹¹

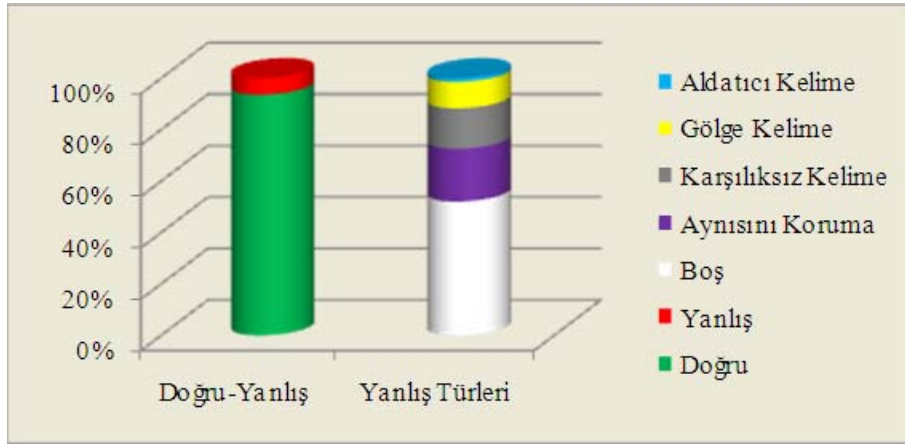
Türkiye Türkçesinden Azerbaycan Türkçesine yapılan aktarmalardaki yanlışların, tüm yanlışlar içerisindeki oranı %89'dur. Genel dilbilim mantığı çerçevesinde yazı dili ile sözlü dil arasında önemli ayrımlıklar olduğu bilinmektedir. Bu bağlamda **Azerbaycan Türkçesinin Türkiye Türkçesine yakınlığının yapılan aktarmalarda bir avantaj değil dezavantaj olduğu tespit edilmektedir.**

⁹ Bütün lehçelerde yapılan uygulamalarda deneklerin Türkiye Türkçesine aktarma başarılarını ölçmek için I. uygulama esas alınmıştır.

¹⁰ Bütün lehçelerde yapılan uygulamalarda deneklerin Türkiye Türkçesinden hedef lehçeye yaptıkları aktarmalarda II. ve III. uygulamalar esas alınmıştır.

¹¹ Bütün lehçelerde yapılan uygulamalarda deneklerin aktif kelime hazinelerini doğru bir şekilde kullanma oranları IV. ve V. uygulamalar esas alınarak ölçümlenmiştir.

Oğuz grubu içerisinde yer alan Türkiye Türkçesi konuşurları için Azerbaycan Türkçesinde yazılan bir metni ya da anlatılan herhangi bir konuyu kolayca anlamak mümkündür. Ancak Azerbaycan Türkçesi yazı dilini retorik imkânları dahilinde doğru yazmak aynı kolaylıkla mümkün olamamaktadır. **Böylece lehçe öğretiminde hedef lehçenin konuşma dilinin ve yazı dilinin öğretimi hususlarının karşılıklı anlaşılabilirlik imkânlarının çok dışında, kendine özgü ayrı metotlarla öğretilmeye muhtaç oldukları ortadadır.**

5. Grafik: Türkmen Türkçesi Kelime Hazinesinde Aktarma Yanlış ve Yanlış Türleri Grafiği.

Türkmen Türkçesi genel kelime hazinesinde aktarma yanlışları %6.3'lük bir oranla karşımıza çıkmaktadır. **Sonuç olarak** tüm uygulamalarda görüntülenen başarı oranı, Türkmen Türkçesi için %94.6'dır.

Türkmen Türkçesi kelime hazinesindeki yanlış türleri şu şekilde sıralanmaktadır: Boş %52, aynısını koruma %20.5, karşılıksız kelime %15.7, gölge kelime %10.2, aldatıcı kelime %1.3.

Boşlar ve aynısını korumaktan kaynaklanan toplam %72.5'lik hata dilimi ile Türkmen Türkçesi, söz konusu hata tipleri için %76.5'lik bir oranla karşımıza çıkan Azerbaycan Türkçesine paralellik gösterir. Tespit edilen paralellüğün oluşmasında deneklerin sabit olmasının etkili olduğunu söylemek mümkündür.

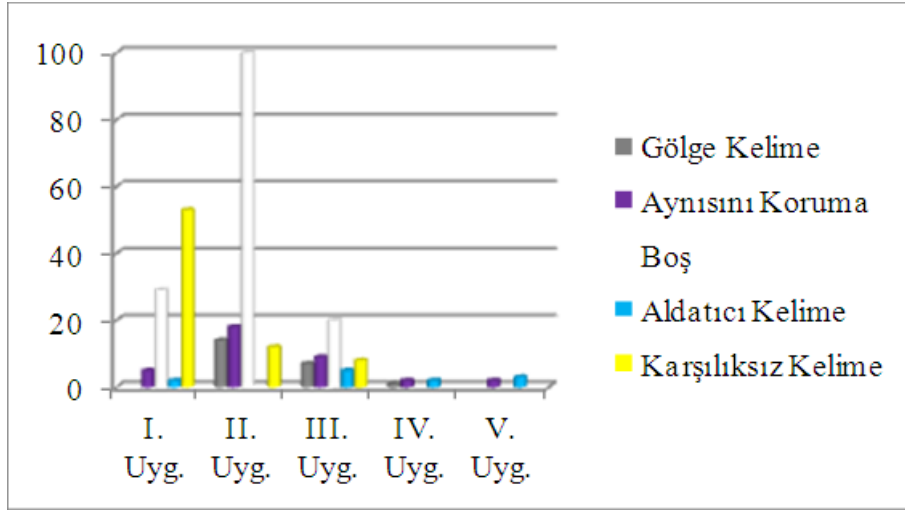
Kısacası aktarma yanlışlarına sebep olan lehçelerin özel yapılarının yanında, aktarıcının kelime bilgisi ve kişisel yaklaşımı da ayrı bir başlık olarak değerlendirilmelidir.

Sonuç olarak kişisel kelime hazinesinin aktarmadaki başarı oranına önemli ölçüde yansımalarını görmekteyiz.

**Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
Öğrencileri Üzerinde Kelime Hazinesi Araştırması**

Türkmen Türkçesindeki aktarma yanlışları Azerbaycan Türkçesindeki dağılımlarına göre karşılaştırıldığında, Türkmen Türkçesinde karşılıksız kelimelerin Azerbaycan Türkçesinde ilk sırada yer alan gölge kelimelerin önüne geçtiği görülür. Denek profilimizin gölge kelimeler kullanarak Azerbaycan Türkçesini Türkiye Türkçesinden uzaklaştırma eğiliminde olduğunu daha önce söylemiştik.

Buna bağlı olarak Oğuz grubunda taşıdığı Doğu Türkçesi özellikleriyle diğer lehçelerden ayrılan Türkmen Türkçesinde kelimeleri Azerbaycan Türkçesinden gölgeleyemedikleri için karşılıksız kullanma yoluna gitmişlerdir.

6. Grafik: Türkmen Türkçesi Kelime Hazinesinde Uygulamalara Göre Aktarma Yanlışları Grafiği.

Türkmen Türkçesi için başarılı olunan uygulamalar sırasıyla 5'er hata ile IV. ve V. uygulamalardır. Sonrasında 49 hata ile III. uygulama gelmekte ve onu 89 hata ile I. uygulama takip etmektedir. II. uygulama ise 144 hata ile son sırada yer almaktadır.

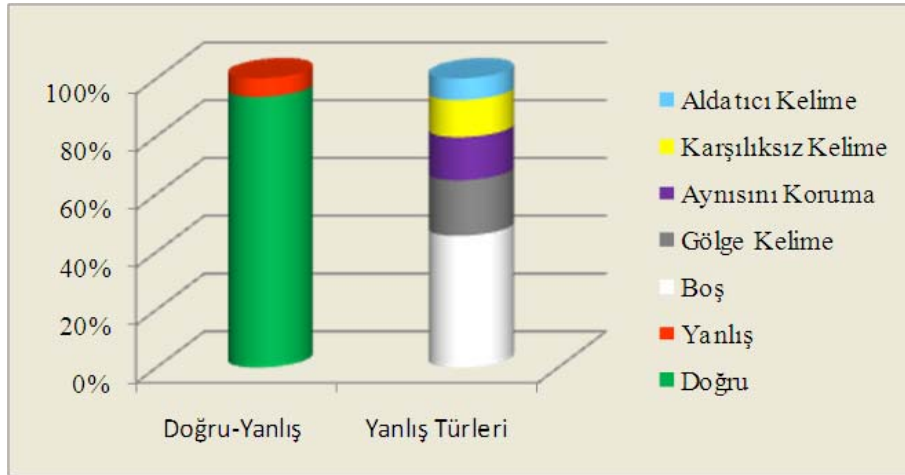
Denekler Türkmen Türkçesinde bir metni Türkiye Türkçesine %96.7'lik bir başarıyla aktarırken, Türkiye Türkçesinden Türkmen Türkçesine aktarmada %89.7'lik bir başarı göstermişlerdir. Türkmen Türkçesinde de kelime hazinelerini %98.3'lük bir oranda aktif olarak kullanmışlardır.

Hedef lehçeyi anlamaya dayalı I. uygulama Azerbaycan Türkçesinde başarı sıralamasına göre ilk sırada yer alırken Türkmen Türkçesinde üçüncü sırada yer almaktadır. **Bu durum, deneklerin Azerbaycan Türkçesini Türkmen Türkçesine göre anlamakta daha başarılı olduklarını göstermektedir.**

Türkiye Türkçesinden Azerbaycan Türkçesine aktarmalardaki yanlışların tüm yanlışlar içerisindeki oranı %89 iken, Türkmen Türkçesindeki aktarmalarda bu oran %66'dır. Sonuç olarak, **denekler Türkiye Türkçesinden Türkmen Türkçesine aktarma yapmakta Azerbaycan Türkçesine göre daha başarılıdır.**

Bu durumda denekler Azerbaycan Türkçesini Türkmen Türkçesine göre daha iyi anladıkları hâlde daha iyi aktaramamaktadırlar. Çünkü Azerbaycan Türkçesinin kolay anlaşılabilir olması, söz konusu lehçeyi etraflıca öğrenme çabasını azaltmaktadır. Lehçeler arası aktarmada önemli bir problem olarak karşımıza çıkan aldatıcı kelimeleri de diğer lehçeler için bu psikoloji paralelinde düşünebiliriz.

Bilindiği üzere öğrenme, organizmanın davranışı üzerinde işleyen ve onu şekillendiren dış etkenler sonucu gerçekleşir. Gerekli uygun pekiştirme yapılarak davranışlar değiştirilebilir ya da istenen her davranış sağlanabilir (Tura 1983: 11). **Deneklerde, Azerbaycan Türkçesini kolay anlamının Türkiye Türkçesinden söz konusu lehçeye aktarma yapmakta bir avantaj değil dezavantaj olduğu fikri pekiştirilmelidir.** Böylece aktarma yanlışlarına dil öğretiminde dilbiliminin önemli bir kuramı olan davranışçı kuram çerçevesinde bir katkı sunulabileceği kanaatindeyiz.

7. **Grafik:** Özbek Türkçesi Kelime Hazinesinde Aktarma Yanlışı ve Yanlış Türleri Grafiği.

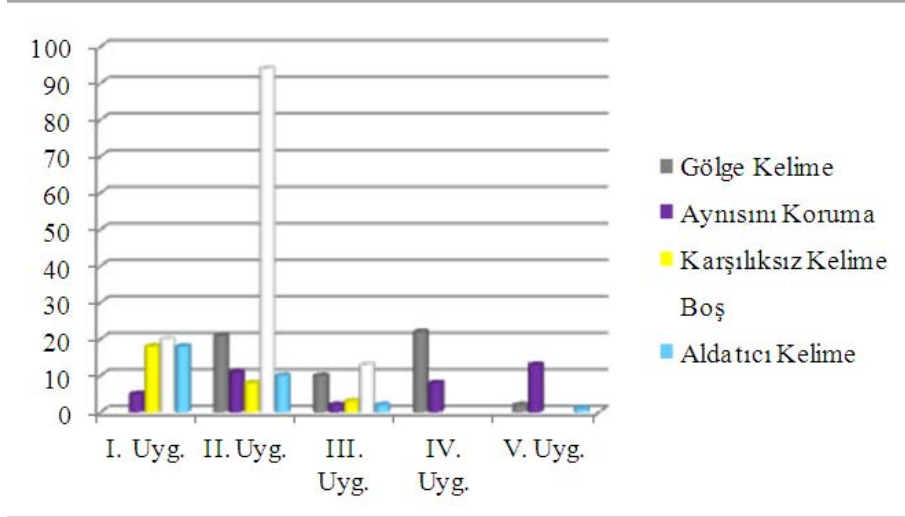
Özbek Türkçesi aktarma yanlışlarının genel kelime hazinesindeki oranı %6.3'tür. **Sonuç olarak** tüm uygulamalar çerçevesinde Özbek Türkçesi %93.7'lik bir başarıyla görüntülenmiştir.

**Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
Öğrencileri Üzerinde Kelime Hazinesi Araştırması**

Yanlış tipleri genel yanlışlara oranlandığında sırasıyla; boş %45.5, gölge kelime %19.2, aynısını koruma %14.9, karşılıksız kelime %12.8 ve aldatıcı kelime %7.4'lük oranlarla karşımıza çıkmaktadır.

Denekler, kelimeleri bilmemelerinden kaynaklanan %60.4'lük bir yanlış oranına karşın %39.6'lık bir bilgi hatası yapmışlardır. En çok hataya düştükleri başlık ise gölge kelimelerdir. Onu sırasıyla aynısını koruma, karşılıksız kelimeler ve aldatıcı kelimeler takip etmektedir.

Gölge kelimeler ve aldatıcı kelimelerin oranı, Azerbaycan ve Türkmen Türkçelerindeki oranlara göre daha yüksektir. Özbek Türkçesinde denekler, verilen pasajları metne bağlı kalarak birebir aktarmaya çalıştıklarından Azerbaycan ve Türkmen Türkçesine göre bilgiye dayalı aktarma yanlışlarında daha yüksek bir oranla karşımıza çıkmaktadırlar.

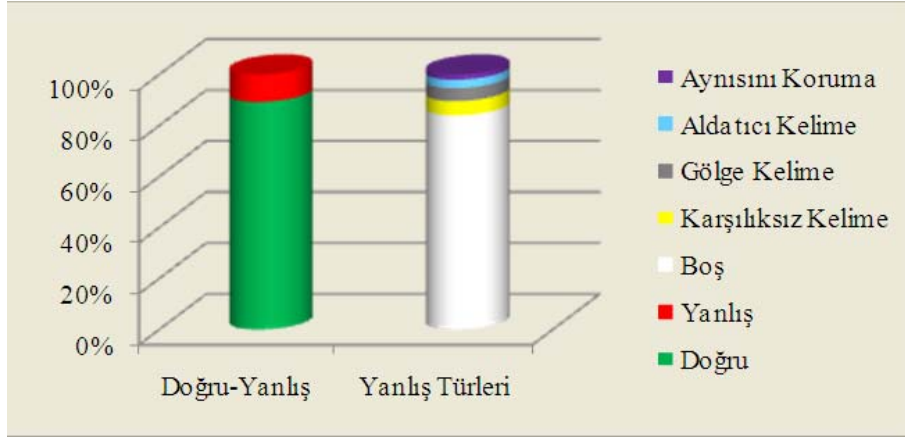

8. Grafik: Özbek Türkçesi Kelime Hazinesinde Uygulamalara Göre Aktarma Yanlışları Grafiği.

8. Grafik'te uygulamalara göre hata tiplerinin ne şekilde dağılmakta olduğunu görmekteyiz. Deneklerin en başarılı oldukları uygulamalar sırasıyla 16 hata ile V. uygulama ve 30 hata ile IV. uygulamadır. Bunların ardından 30 hata ile III. uygulama, 61 hata ile I. uygulama gelmekte ve 144 hata ile II. uygulama son sırada yer almaktadır.

Sonuç olarak denekler Özbek Türkçesindeki bir metni Türkiye Türkçesine %95.7'lik bir başarıyla aktarabiliyorken, Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine yaptıkları aktarmalarda %82'lik bir başarı göstermektedirler. Buna karşın Özbek Türkçesinde kelime hazinelerini %98.6'lık oranla aktif bir şekilde kullanmaktadırlar.

Özbek Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarmalardaki yanlışların tüm yanlışlar içerisindeki oranı %21.7 iken Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine aktarmalarda bu oran %61.9'dur. Özbek Türkçesinde de Azerbaycan ve Türkmen Türkçesinde olduğu gibi denekler verilen metinleri anadilleri olan Türkiye Türkçesine aktarmakta diğer uygulamalara göre daha başarılıdır.

9. Grafik: Yeni Uygur Türkçesi Kelime Hazinesinde Aktarma Yanlışları ve Yanlış Türleri Grafiği.

9. Grafik'te görüldüğü üzere Yeni Uygur Türkçesinde aktarma yanlışlarının genel kelime hazinesine oranı %10.7'dir. **Sonuç olarak** Yeni Uygur Türkçesi %89.3'lük bir başarıyla görüntülenmiştir.

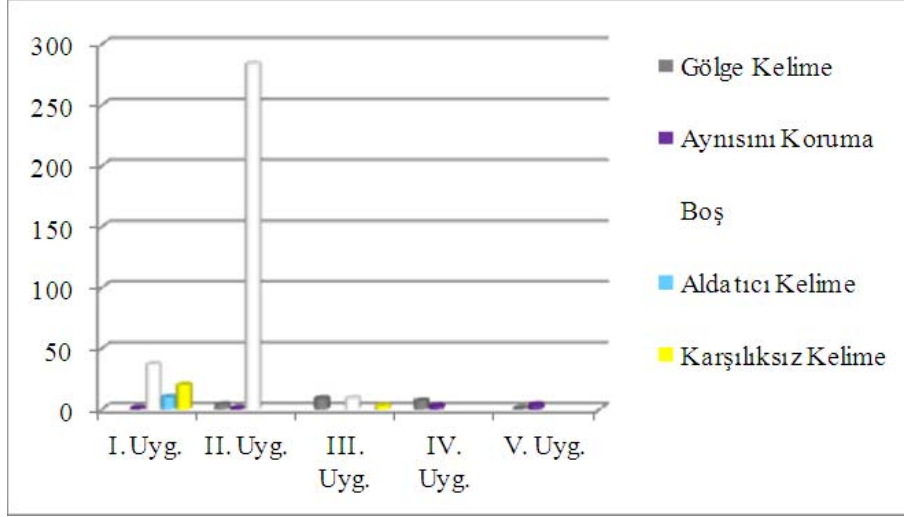
Yanlış tipleri genel yanlışlara oranlandığında sırasıyla; boş %83.9, karşılıksız kelime %5.5, gölge kelime %5, aldatıcı kelime %3.3 ve aynısını koruma %2'lik bir oranla karşımıza çıkmaktadır.

Deneklerin Özbek Türkçesinde kelimeleri bilmemelerinden kaynaklanan %60.4'lük hata oranına karşın, Yeni Uygur Türkçesinde %85.9'luk oranla karşımıza çıkmaları dikkat çekicidir. Önceki ölçümlerimizde de görüldüğü gibi denekler Yeni Uygur Türkçesinde metinleri yanlış aktarmaktan çok boş bırakmayı tercih etmişlerdir.

Yeni Uygur Türkçesinde ortaya çıkan bu sonuçlar için daha önce alfabe problemlerine işaret etmiştik. Araştırmacılar tarafından sık sık imla birliğinin önemine vurgu yapılmaktadır. Mertol Tulum (Tulum 1986), Ahmet Kırkılıç (Kırkılıç 2004), Hayrettin Parlakyıldız (Parlakyıldız 2004) ve Kamile İmer (İmer 2001) gibi bilim insanları da imlada birlik sağlanamadığı takdirde dilde de birlik sağlanamayacağı fikrinde birleşmektedirler. Bunun yanında lehçeden lehçeye aktarma problemlerinde imla ve noktalamanın ayrı ilmî çalışmalara konu olduğunu da bilmekteyiz (Usta 2008). Bu bakımdan Yeni Uygur Türkçesi yazı dilinde alfabe değişikliklerinin seyri takip edildiğinde 1955'ten 1983'e

Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
Öğrencileri Üzerinde Kelime Hazinesi Araştırması

kadar 28 yıl gibi kısa bir süre içerisinde üç defa alfabe değişikliğinin yaşandığı görülmüştür. Bu durum zikredilen problemin doğmasında “imla birliği-dil birliği” bağlamındaki temelin sarsılmış olmasına işaret eder (Ersoy 2007: 360).

10. Grafik: Yeni Uygur Türkçesi Kelime Hazinesinde Uygulamalara Göre Aktarma Yanlıları Grafiği.

10. Grafik'e göre; 5 yanılıyla V. uygulama en başarılı uygulama olurken 10 yanılıyla IV. uygulama, 21 yanılıyla III. uygulama, 68 yanılıyla I. uygulama onu takip etmekte ve 290 yanılıyla II. uygulama son sırada yer almaktadır.

Sonuç olarak Özbek Türkçesinde denekler bir metni %95.7'lik bir başarıyla Türkiye Türkçesine aktarabiliyorken, Yeni Uygur Türkçesinden yapılan aktarmalarda %96.7'lik bir başarı göstermişlerdir. Denekler, Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine yaptıkları aktarmada %82'lik bir başarı gösterirken, Yeni Uygur Türkçesinde bu oran %74.3 olarak tespit edilmektedir. Buna karşın Yeni Uygur Türkçesinde denekler kelime hazinelerinin %96.6'lık bir doğrulukta aktif bir şekilde kullanmışlardır.

Görüldüğü üzere denekler Yeni Uygur Türkçesinden Türkiye Türkçesine aktarma yaparken Özbek Türkçesine göre %1 daha başarılıdır. Oysa Türkiye Türkçesinden Özbek Türkçesine aktarma yaparken Yeni Uygur Türkçesine göre %7.7 daha başarılıdır.

Dolayısıyla denekler Yeni Uygur Türkçesini en az Özbek Türkçesi kadar anlayabilmekte, ancak vurgulanan sebepler üzere yazamamaktadırlar.

Yeni Uygur Türkçesinden Türkiye Türkçesine yapılan aktarma yanıılılarının genel yanıılılara oranı %17.3 iken Türkiye Türkçesinden Yeni Uygur Türkçesine

yapılan aktarmalarda bu oran %79.1'dir. Uygulamalarımız kapsamına giren diğer Türk lehçelerinde de tespit ettiğimiz gibi burada da denekler, verilen metinleri anadilleri olan Türkiye Türkçesine aktarmakta diğer uygulamalara göre daha başarılıdırlar.

Uygumlar kapsamına giren Türk lehçelerinin hiç birisinde anahtar kelimeler düzeyinde bir aktarma yanlışlığı tespit edilememiştir. Bu durum denekler tarafından lehçelerin ana hatları ile öğrenildiğini ortaya koymaktadır.

KAYNAKLAR

AHUNDOV, Agamusa (2005), *Azerbaycan Dilinin İzahlı Lügeti*, Bakı: Elm Neşriyyatı.

AKDOĐAN, Yaşar (1999), *Azerbaycan Türkçesinden Türkiye Türkçesine Büyük Sözlük*, İstanbul: Beşir Kitabevi.

AKSAN, Dođan (2009), *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

AKSOY, Ömer Asım (1936), *Bir Dili Öğrenmek İçin En Lüzumlu Kelimeler ve Bu Kelimelerin Belirtme Usulü*, Gaziantep: Gaziantep Halkevi Dil, Edebiyat, Tarih Şubesi Yayınları.

ALTAYLI, Seyfettin (1994), C. I-II, *Azerbaycan Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

ALTAYLI, Seyfettin (2007), *Azerbaycan Türkçesi Deyimler Sözlüğü*, Mersin: Birleşik Yayınları.

ALTAYLI, Yasemin; ALTAYLI, Alpertunga (2009), *Azerbaycan-Türkiye Türkçesi Ortak Kelimeler Sözlüğü*, Ankara: Tiydem Yayınları.

BÜYÜKÖZTÜRK, Şener vd. (2010), "Bilimsel Araştırma Yöntemleri", Ankara: Pegem Akademi.

ÇİFTÇİ, Musa (1991), *Bir Grup Yükseköğrenim Öğrencisi Üzerinde Kelime Serveti Araştırması*, Danışman: Prof. Dr. Sadık Tural, 125 s., Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

DANKOFF, Robert (2004), *Evlıya Çelebi Seyahatnamesi Okuma Sözlüğü*, (çev. Semih Tezcan), İstanbul: Türk Dilleri Araştırmaları Dizisi:37.

DEMİR, Celal (2006), "Türkçe / Edebiyat Eğitimi ve Kişisel Kelime Serveti", *Milli Eğitim Dergisi*, Kış 2006, Sayı.169, s.207-225.

DENİZ, Kemalettin; UYSAL, Başak (2010), "Türk Dünyası Lehçeleri Öğretimi İçin Ortak Çerçeve Metni Modellemesi", *21. Yüzyılda Türk Dünyası Uluslararası Sempozyumu Bildirileri*, 02-05 Aralık 2010 Lefke, KKTC, s. 255-260.

DİLÂÇAR, A. (1982), *Agop Dilâçar*, (Yayına Hazırlayan: Kaya TÜRKAY), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Gazi Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü
Öğrencileri Üzerinde Kelime Hazinesi Araştırması

ERCİLASUN, Ahmet Bican (2000), “Osmanlı Devleti ile Türk Dünyasının Dil ve Kültür İlişkileri”, *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, S. IV, s. 11-16, İzmir 2000.

ERCİLASUN, Ahmet Bican vd. (1991), *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ERGİN, Muharrem (2003), *Türk Dil Bilgisi*, İstanbul: Bayrak Basım/Yayım/Tanıtım.

GÖZ, İlyas (2003), *Yazılı Türkçenin Kelime Sıklığı Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

GÜLSEVİN, Gürer (2010), “Oğuzca Olmayan Türk Lehçelerindeki Oğuzca Unsurlar ve Bunlara Teorik Bir Yaklaşım”, *Turkish Studies*, S. 5/1, s. 57-76.

HAMZAYEV, M. Ya. vd. (1962), *Türkmen Dilinin Sözlüğü*, Aşgabat: Türkmenistan İlimler Akademiyasının Neşriyatı.

HARİT, Ömer (1971), *Kelime Hazinesi Araştırması*, Ankara: MEB Planlama Araştırma ve Koordinasyon Dairesi, Yayın 103, Araştırma Bölümü.

İMER, Kamile (2001), *Türkiye’de Dil Planlaması: Türk Dil Devrimi*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

KARA, Mehmet-KARADOĞAN, Ahmet (2004), *Türkmen Türkçesi-Türkiye Türkçesi Deyimler Sözlüğü*, Ankara: Çağlar Yayınevi.

KIRKKILIÇ, Ahmet (2004), “İmlâda Birlik”, *5. Uluslararası Türk Dil Kurultayı II. Kitap*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları, s. 1971-1978.

KİRİŞÇİOĞLU, Fatih (2006), “Türkmen Türkçesinden Türkiye Türkçesine Yapılan Aktarmalarda Karşılaşılan Bazı Problemler”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.20, s. 21-35, Güz.

KOÇAK, Hikmet (1999), *Sağlık Meslek Lisesi Öğrencilerinin Kelime Hazinesi ile İlgili Bir Araştırma*, Danışman: Doç. Dr. İsmet Cemiloğlu, 167 s., Ankara: Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

KORKMAZ, Zeynep (2007), *Gramer Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

NECİP, Emir Necipoviç (2008), *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Çeviren: İktil Kurban, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

ÖZBAY, Murat; Melanlıoğlu, Deniz, (2008), “Türkçe Eğitiminde Kelime Hazinesinin Önemi”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, C.V, S.1, 30-45, Haziran.

Özbek Tilinin İzahli Lugati (1981), C. I-II, Moskva: İzdatelstvo Russkiy Yazık.

Özbek Tilinin İzahli Lugati (2006), C. I-V, Taşkent: Özbekistan Milliy Entsiklopediyası Devlet İlmiy Neşriyatı.

ÖZÖN, Mustafa Nihat (1954), “Kelime Hazinesi”, *İlköğretim*, XIX, (370), s. 5-7.

ÖZTÜRK, Rıdvan (2008), “Dil, Lehçe ve Karşılıklı Anlaşılabilirlik Denemesi Üzerine”, *Ahmet Bican Ercilasun Armağanı*, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 386-393.

ÖZTÜRK, Tuncay vd. (1997), *Özbekçe-Türkçe ve Türkçe-Özbekçe İzahlı Lugat*, Taşkent: Özbek Türk Liseleri Yayınları.

PARLAKYILDIZ, Hayrettin (2004), “İmlâ Kılavuzları ve Bugünkü Durumu” 5. *Uluslararası Türk Dil Kurultayı II. Kitap*, Ankara: TDK Yayınları, s. 2403-2442.

PIERCE, Joe E. (1960), *Türkçe Kelime Sayımı (A Frequency Count of Turkish Words)*, Ankara: MEB Yayın Müdürlüğü Basılı Eğitim Malzemeleri Hazırlama Merkezi.

SANSA TURA, Sabahat (1983), “Dilbiliminin Dil Öğretimindeki Yeri”, *Türk Dili Aylık Dil ve Yazın Dergisi, Dil Öğretimi Özel Sayısı S: 379-380/ Temmuz-Ağustos 1983*, s.136-145.

TEKİN, Talat (2005), “Türkçe ile Kazakça Arasındaki Karşılıklı Anlaşılabilirlik”, *Çağdaş Türk Dilleri- Makaleler 3*, (Yayına Hazırlayanlar: Emine Yılmaz-Nurettin Demir), İstanbul: Grafiker Yayınları, s. 277-283.

TEKİN, Talat vd. (1995), *Türkmençe-Türkçe Sözlük*, Ankara: Simurg Yayınları.

TOKER, Mustafa (2004) “İsmail Gaspıralı ve “Dilde Birlik” Fikri Üzerine”, *Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S.16, s. 31-45.

TOSUNOĞLU, Mesiha (1998), *İlköğretim Okuluna Başlayan Öğrencilerin Okuma Yazmayı Öğrenmeden Önceki Kelime Serveti Üzerine Bir Araştırma*, Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

TULUM, Mertol (1986), “Yeni İmlâ Kılavuzu”, *Tercüman*.

USTA, Çiğdem (2008), “Lehçeden Lehçeye Aktarma Sorunlarına Ek: İmlâ ve Noktalama Hataları”, *Turkish Studies*, Volume 3/6 Fall 2008, s. 668-691.

VARDAR, Berke (2002), *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Multilingual Yabancı Dil Yayınları.

Yabancılar için Türkçe 1 (2006), Ankara: Gazi Üniversitesi Türkçe Öğrenim, Araştırma ve Uygulama Merkezi (Tömer).

YAZICI ERSOY, Habibe (2007), “Yeni Uygur Türkçesi”, *Türk Lehçeleri Grameri*, Editör: Ahmet Bican Ercilasun, Ankara: Akçağ Yayınları, s. 355-428.